

Enkele indrukken van de flora van het noordwestelijk deel van Friesland

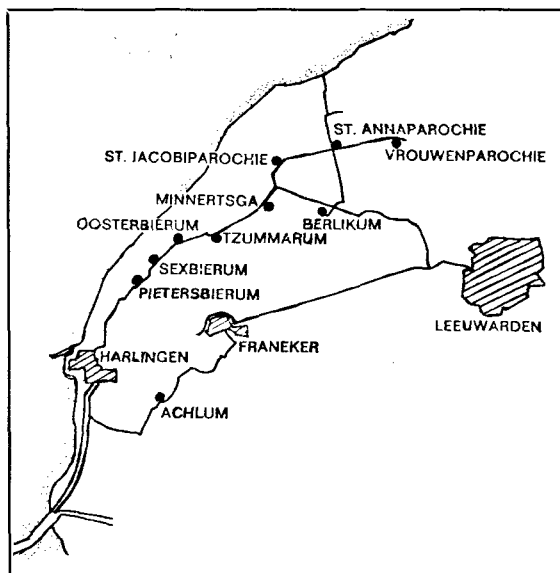
door Ph. Sollman

Inleiding

Al enige jaren ben ik in de gelegenheid het noordwesten van Friesland regelmatig te bezoeken. Het verschijnen van de 'Atlas fan de floara fan Fryslân' (Van der Ploeg, 1977) vormde een sterke stimulans te trachten een aantal witte plekken op de gepubliceerde kaartjes weg te werken. Op mijn herinneringen van vóór 1977 afgaande namelijk, was er een aantal soorten die een ruimer en een meer aaneengesloten verspreidingsgebied leken te hebben dan de kaartjes aangaven.

Dit soort omissies zijn natuurlijk nauwelijks te voorkomen bij het monnikenwerk dat ten grondslag ligt aan deze atlas en in hoofdzaak door één persoon is gedaan. Vanaf ongeveer 1977 werd er zodoende steeds systematischer geïnventariseerd. Vanuit het tamelijk centraal gelegen dorp Minnertsga werden alle zgn. IVON-hokken die voorkomen op de topografische kaartbladen en beginnen met het cijfer vijf, onderzocht. Enkele van deze 18 hokken hebben nogal een klein oppervlak, want deze mini-hokjes liggen langs en gedeeltelijk 'in' de Waddenzee.

Het overgrote gedeelte van dit gebied – noordelijk van de lijn Harlingen-Franeker-Leeuwarden – is in gebruik als bouwland. De flora laat duidelijk zien dat we met echte 'kleihokken' te maken hebben. Slechts zeer plaatselijk is er zand aanwezig.

Een nogal afwijkende vegetatie treffen we daarvoor bij voorbeeld aan langs het zandige voormalige goederenspoor dat door deze streek loopt. Dit behoort tot één van de waardevolle landschapselementen van dit gebied. Voor vele organismen zijn deze spoorbanen vaak refugia.

Uiteraard zijn deze hokken sneller 'gevuld' dan die bij mijn woonplaats (Zevenaar) in het Fluvia-tiele district. Daar is immers een grotere variatie in het landschap en een grotere floristische rijkdom. Toch loont het zeker de moeite ook hier grondig te inventariseren.

Fluvia-tiele elementen in de flora

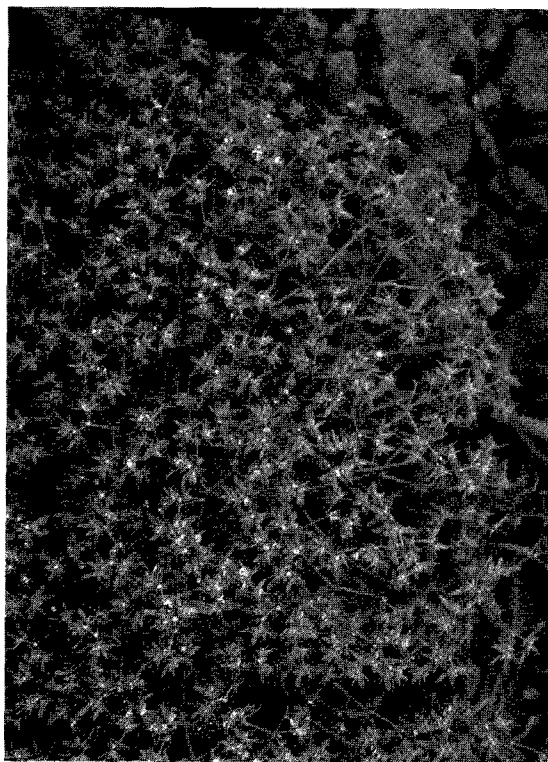
Er komt in dit gebied een aantal soorten voor die wijzen op de fluvia-tiele invloed in dit zgn. Haf-gebied. Ik wil in dit verband speciaal noemen: Smalbladig kruiskruid (*Senecio erucifolius*), Kat-tedoorn (*Ononis spinosa*), Kleine wolfsmelk (*Euphorbia exigua*) en de Zeegroene rus (*Juncus inflexus*). Deze laatste soort heeft bij nader onderzoek hier een veel groter verspreidingsgebied dan aanvankelijk bekend was. Deze rus profiteert erg van nieuwe ruilverkavelingsloten en breidt zich daar sterk langs uit.

De flora van akkers

Ondanks het vaak intensieve grondgebruik is er toch veel leuks te vinden. Maïs wordt hier niet verbouwd. Enkele Friese boeren die ik sprak, gaven bij mij de indruk dit wat minderwaardig te vinden. Daarbij komt ook nog dat de hier overwegende koele zomers (gelukkig!) minder geschikt zijn voor dit gewas. In grote delen van ons land is de maïsbouw een panacee voor de boeren. Hoeveel-heden drijfmest kunnen op deze manier kwijt ge-raakt worden. De konsekventies van dit alles op langere termijn, o.a. voor het grondwater, lijken weinig rooskleurig. Nu al wordt geklaagd over een veel te hoog nitraat- en fosfaatgehalte van het drinkwater. De ontwikkelingen op dit gebied zijn de laatste jaren in grote delen van ons land zo snel gegaan dat hier momenteel nog geen enkel wette-lijk kader enige greep op lijkt te hebben.

Kattedoorn (Ononis spinosa)

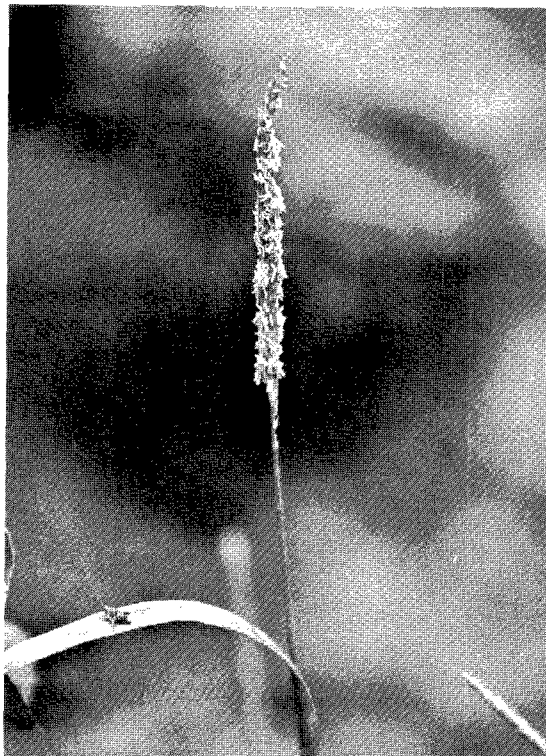
Kleine wolfsmelk (Euphorbia exigua)

In en vooral langs de akkers treffen we hier regelmatig aan: Duist (*Alopecurus myosuroides*), Gewone klaproos (*Papaver rhoeas*), Stinkende kamille (*Anthemis cotula*). De laatste soort komt hier in een veel groter gebied voor dan het kaartje in de bovengenoemde atlas aangeeft. Schaarser komen hier voor Nachtkoekoeksbloem (*Melandrium noctiflorum*) en Behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*). Maar elk vegetatieseizoen valt het op hoe wisselend van grootte populaties kunnen zijn. Het is onze ervaring dat Duist optimaal langs kalkhoudende akkers op zwaardere gronden groeit. Dit in tegenstelling tot wat de Nederlandse flora aangeeft. Het lijkt wel of het de laatste jaren de monocotylen onder de kruiden van de akkers erg voor de wind gaat.

De tuinderijen

Deze moestuinen staan bekend om hun rijkdom aan interessante soorten. Vaak zie je hier veel 'handwerk'. Men maakt er in de regel haast geen gebruik van machines. Ook zijn er nogal eens afspraken onder elkaar gemaakt die inhouden dat er niet of nauwelijks gespoten mag worden. Vooral in het late najaar als de oogst binnen is en de ak-

Duist (Alopecurus myosuroides)

kertjes vaak enige tijd braak liggen, is het hier goed toeven. Graag groeit hier de Gladde ereprijs (*Veronica polita*). Dit is één van de soorten die in de 'Friese Atlas' over het hoofd is gezien. Bij nader onderzoek blijkt ze toch een groot verspreidingsgebied te hebben. Je vindt deze soort ook heel vlot in het late najaar in de stoppelvelden.

De nauw verwante Doffe ereprijs (*Veronica opaca*) groeit in het Fluviatiele gebied van ons land nogal eens in de buurt van de eerste. In deze provincie is het nog steeds niet gelukt de doffe soort te vinden. Opvallend genoeg is ze in het aangrenzende kleigebied van Groningen recent wel gesignaleerd. Zodoende prijkt deze soort met een wat vreemd uitziend areaal in ons land. Ook werden in deze moestuinen opvallende 'uitschieters' gevonden als Akkerbedstro (*Asperula arvensis*), Basterdkleefkruid (*Galium spurium*) en de fraaie Dubbelkelk (*Picris echioides*).

Veel van deze soorten reageren goed op het gebruik van stalmest. In de loop der tijden hebben veel van de hier voorkomende soorten zich aangepast aan het tijdstip van oogsten en gedragen zich vaak als zgn. kortedagplanten. Je kunt ze nog tot heel laat in het vegetatie seizoen aantreffen. Meestal maakt de invallende winter pas een eind aan hun bestaan.

De slootjes

Schitterend mooie slootjes komen hier voor. Er wordt m.i. nogal eens te weinig stil gestaan bij de

Nachtkoekoeksbloem
(tek.: F. Siemensma)

Knopig doornzaad
(tek.: F. Siemensma)

grote waarde van dit typisch Hollandse verschijnsel. Het verloop van de begroeiing kan over een aantal jaren heel sterk wisselen. Dit hangt o.a. samen met het tijdstip en de regelmaat van het schonen.

Opvallend algemeen naast de Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*) is de plant met de intrigerende naam Zannichellia (*Zannichellia palustris* en wel de var. *pedicellata*). Van de waterranonkel treffen we de Stijve en Fijne (*Ranunculus circinatus* en *R. aquatilis* subsp. *aquatilis*) regelmatig aan. Van beide komen af en toe ook moeilijk te interpreteren planten voor. De Zilte waterranonkel (*R. baudotii*) werd tot nu toe minder vaak gezien dan eerst werd verwacht.

Het Ongedoornd hoornblad (*Ceratophyllum submersum*) is echt een soort die je goed in het kustgebied leert kennen. Dit hoornblad is hier beslist een vrij gewone verschijning. Ze groeit graag in smalle, ondiepe slootjes bij boerderijen, maar ook trof ik de soort heel ver van de bewoonde wereld aan. Populaties die gemengd zijn met het gewone Gedoornd hoornblad (*Ceratophyllum demersum*) komen soms voor. Dan valt ook heel duidelijk het verschil in habitus op tussen de planten.

De zeedijken en dijkgaten

De zeedijken herbergen al sinds lang interessante soorten. We willen er slechts enkele even noemen. Ook hier begint de Draadereprijs (*Veronica filiformis*) steeds meer ingeburgerd te raken. Toch wel een fraaie aanwinst. Deze soort reageert m.i. heel goed op koele zomers en milde winters. In oostelijk Nederland zie je deze plant namelijk veel minder.

Aan de buitenzijde tussen de vaak zandige spleten van de zeewering krijgt de Kleine varkenskers (*Coronopus didymus*) steeds meer vaste voet aan de grond. De verwante Grote varkenskers (*Coronopus squamatus*) groeit juist weer graag op vochtige wat slempige klei.

Op de vaak zeer kort begraaide zeedijken groeien opvallend veel miniatuurplantjes. Van de hier aanwezige, vaak maar enkele centimeters hoge peutertjes willen we noemen: Akker-ereprijs (*Veronica arvensis*), Zachte ooievaarsbek (*Geranium molle*) en Zandmuur (*Arenaria serpyllifolia*). Het Knopig doornzaad (*Torilis nodosa*) groeit hier ook graag. Deze laag-bij-de-grondse kruiper wordt gemakkelijk over het hoofd gezien.

Grote gedeelten van de zeedijken in dit deel van Friesland zijn naar mijn mening momenteel nog te jong voor interessante klavertjes. Het is echter heel goed mogelijk dat ze er in de nabije toekomst alsnog zullen verschijnen. De beweiding met schapen staat daar wel borg voor. 'Schapen hebben gouden pootjes' hoor je wel eens zeggen in dit verband.

Recent zijn hier namelijk de zeedijken op delta-hoogte gebracht. De toen gemaakte kleigaten, vrij dicht achter de dijk, behoren tot de waardevolle gebieden van de streek. Vooral ook omdat er zou te kwel onder de zeedijk doorkomt, treffen we hier vaak interessante milieus aan. We hebben nu spe-

ciaal het kleigat tussen het gehucht Dijkshoek en het vissersdorpje Koehool op het oog. Er zijn echter nog meer van die interessante kleigaten in de streek. Langs bovengenoemd kleigat groeien ondermeer: Kwelderzegge (*Carex extensa*), Zilte zegge (*Carex distans*) en het alleen tijdens de bloei enigszins opvallende Kromstaartje (*Parapholis strigosa*).

Het bedoelde gebied lijkt een particulier reservaatje te zijn. Het zou optimaler beheerd kunnen worden door grotere gedeelten liefst in het najaar te maaien en het maaisel af te voeren. In de iets ziltige graslanden groeit hier de Smalbladige rolklaver (*Lotus tenuis*). Dit is de meest voorkomende van de rolklavers in dit kustgebied.

Enkele opvallende planten

Sommige soorten vallen op omdat je ze er in het geheel niet verwacht, of ook omdat ze er 'officieel' niet mogen voorkomen. De Gewone wederik (*Lysimachia vulgaris*) is zo'n voorbeeld. Eigenlijk mag deze soort niet in het kleigebied van Friesland groeien. Toch treffen we langs slootjes enkele plekken aan, niet zo ver van het dorp Minnertsga. Enkele andere soorten lijken het nog net te kunnen bolwerken in de zwak brakke slootjes, waarschijnlijk onder invloed van toestromend zoet water uit de drainbuizen van de akkers. Hier-

Grote varkenskers (*Coronopus squamatus*)

Blauw glidkruid (Scutellaria galericulata)

Eénjarig bingelkruid (Mercurialis annua)

toe rekenen we de kleine geïsoleerde groeiplaats van het Blauwe glidkruid (*Scutellaria galericulata*) ten noorden van het pittoreske dorp Oude Bildtzijl en die van het Watergras (*Catabrosa aquatica*) niet ver van het gehucht Zwarte Haan.

De kleine groeiplaats van Poelruit (*Thalictrum flavum*) noordwestelijk van Minnertsga is ook zo'n vreemd geval. Slaan we het kaartje in de 'Friese Atlas' na, dan valt het grote hiaat op met de aansluitende groeiplaatsen.

Eenjarig bingelkruid (*Mercurialis annua*) was een zeer recente verrassing. Waarschijnlijk als adventief bij een moestuin in Het Bildt begonnen, maar welke soort begint er uiteindelijk niet zo?

Tot slot

We hebben slechts enkele vrij subjectieve 'grepen' gedaan. Mocht U hier zelf eens in de omgeving willen gaan rondkijken, vergeet dan vooral niet een blik te werpen op de gazons van de dorpen. De eerste blik zou weleens een 'voltreffer' kunnen zijn. Zo verging het mij tenminste ook. Wachtend op de bus plukte ik terloops een stukje van een 'onder verdenking staande' klaver mee. Het bleek later inderdaad de Draadklaver (*Trifolium micranthum*) te zijn. De tweede blik in een ander gazon – op de jongste verkiezingsdag naast het stembureau – leverde al direct Blauw walstro (*Sherardia arvensis*) op.

We hebben ondertussen nog niets gezegd over bijvoorbeeld de kerkhoven en andere plaatsen met stinseplanten. Ook daar vallen nog steeds ontdekkingen te doen.

De vergezichten vormen een andere waarde van deze streek. Ik moet nog vaak terugdenken aan de ontmoeting met een Zwitserse toerist die op een mooie zomerdag urenlang zat te genieten van het magistrale vergezicht en de wolkenlucht. De boer van de nabij gelegen boerderij vond dit maar heel vreemd en vertrouwde het niet zo erg.

Graag willen we tenslotte de fam. S. de Vries uit Minnertsga bedanken voor het gebruik van de solide 'lytse mantsje' fiets!

Foto's: D. Westra

• Adres van de schrijver:

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

HEUKELS – VAN OOSTSTROOM, 1977, Flora van Nederland, 19e druk, Groningen.

OBBERDORFER, E., 1962, Pflanzensoziologische Exkursionsflora für Süddeutschland und die angrenzenden Gebiete, Stuttgart.

PLOEG, D. T. E. VAN DER, 1977, Atlas fan de floara fan Fryslân, Leeuwarden.